

bi te promjene trebale odgovoriti, budući da su i danas, nakon niza takvih preporuka naših stručnjaka, mnoga od tih pitanja potpuno odsutna iz hrvatskog diskursa.

Pretposljednja glava knjige, kojoj je autorica Zlata Đurđević, predstojnica Katedre za kazнено procesno pravo Pravnog fakulteta u Zagrebu i potpredsjednica Hrvatske udruge za europsko kazнено pravo, bavi se promjenama u kaznenom pravu Europske unije nakon Lisabonskog ugovora. Autorica već u samom naslovu naglašava kako je upravo Lisabonski ugovor prekretnica u razvoju kaznenog prava u Europi.

Snježana Vasiljević, čije je područje stručnog interesa socijalna politika i diskriminacija u Europskoj uniji, a posebno ravnopravnost između muškaraca i žena, u posljednjoj glavi bavi se pitanjem socijalne isključenosti i diskriminacije u svjetlu Lisabonskog ugovora.

Na kraju knjige nalazi se *Konsolidirana verzija Ugovora o europskoj uniji izmijenjenog i dopunjenog ugovorom iz Lisabona*, zatim već spomenuti *Protokol uz Ugovor iz Lisabona o ulozi nacionalnih parlamenata u Europskoj uniji* te *Odredbe Ugovora iz Lisabona koje se odnose na Sud Europske unije* i *Odredbe Ugovora iz Lisabona koje se odnose na pravne akte Europske unije*. Ti su prilozi vrlo korisni čitateljima jer im omogućuju da u svakom trenutku pronađu članke Ugovora na koje se tekstovi iz knjige referiraju.

Isticanje važnih promjena koje Lisabonski ugovor donosi u političkom, pravnom i gospodarskom životu Unije, uz nadasve jedinstven kritički osvrt svakog od autora, ono je što ovu knjigu čini kvalitetnim i korisnim štivom. Treba također naglasiti i kako autori ne nude odgovore na sva pita-

nja o budućnosti Europske unije i utjecaju Lisabonskog ugovora na nju, ali navode moguće scenarije te postavljaju neka nova, važna pitanja koja bi mogla postati predmetom interesa prije svega šire znanstvene zajednice koja se na bilo koji način bavi Europskom unijom. Jednako tako, čitajući ovu knjigu, vrlo je važno uzeti u obzir i vrijeme njezina izlaska, budući da su od tada, zbog važnosti irskog “da”, napravljene određene promjene i ustupci.

U konačnici, možemo se složiti s riječima samih urednika kako ova knjiga nudi “analizu i kritički osvrt na promjene koje je Lisabonski ugovor predvidio u pojedinim područjima”.

Bojana Klepač-Pogrmilović

Recenzija

Tony Judt
**Ill Fares the Land: A Treatise
 on Our Present Discontents**

Allen Lane, London, 2010, 237 str.

Tony Judt moderni je povjesničar poslijeratne Europe. Osnovao je institut za europske studije Remarque Institute na Sveučilištu New York, kojeg je bio direktor sve do svoje prerane smrti početkom kolovoza 2010.¹ Judt je ugledni intelektualac i polemičar angažiran u javnim raspravama o društvenom razvoju. Objavljivao je radove

¹ Wheatcroft, Geoffrey, 2010: Tony Judt obituary, *Guardian*, London, 8 August 2010.

o francuskoj ljevici i povijesti marksizma te o perspektivama udruživanja Europe. Tony je Judt “univerzalistički socijalni demokrata”, ali s dubokim sumnjama u ideologije i totalitarne pokrete. Knjiga je nastala na osnovi predavanja koje je održao 19. listopada prošle godine na Sveučilištu New York.² Knjiga se smatra obranom općeg dobra na osnovi pravednog društva te pokušajem redefiniranja moderne socijalne demokracije i europskog ujedinjavanja.

Judt je u svojem ključnom djelu *Poslijeratna Europa od 1945. do danas* (objavljeno 2005. godine i nije prevedeno na hrvatski)³ pokušao obuhvatiti povijest cijele Europe nakon 1945. godine. Navodimo to njegovo djelo jer smatramo da je duboki uvid u povijesne procese i događaje u poslijeratnoj Europi Judtu dao dobru osnovu da – pod utjecajem globalne ekonomske krize započete 2008. godine – analizira mogućnosti daljnjega društvenoga, demokratskog i ekonomskog razvitka Europe, ali i drugih društava.

Knjigu *Ill Fares the Land (Zlo putuje zemljom)* treba promatrati u kontekstu autorovih povijesnih istraživanja. Autor smatra da je “model Europa” nastao iz mješavine socijaldemokratske i kršćansko-demokratske teorije i prakse kao poseban put za oblikovanje društvenih sustava u pojedinim zemljama i za međudržavne odnose.

² Predavanje se pod nazivom “What is Living and What is Dead in Social Democracy” može vidjeti na: http://remarque.as.nyu.edu/object/io_1256242927496.html

³ Opširniji prikaz ove knjige vidi u: Gross, Mirjana, 2007: Tony Judt – Poslijeratna Europa od 1945. do danas, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, listopad 2007.

Judt navodi kako se uspjeh kapitalizma u poslijeratnoj Europi odrazio u povećanoj ulozi države, jer je najveći dio javnih izdataka pokrivalo zdravstvo, osiguranje u starosti, obrazovanje, gradnja stanova i dr. Taj kapitalizam blagostanja bio je socijalan, ne i socijalistički. Stvarali su ga socijaldemokrati, paternalistički katolici te oprezni konzervativci i liberali. Krajem 70-ih godina došlo je do zastoja u ekonomskom razvitku. Razdoblje ekonomskog razvoja i stvaranja novih radnih mjesta bilo je pri kraju. Jačala su “neoliberalna” mišljenja usmjerena na smanjivanje socijalnih izdataka i intervencionističke uloge države. Riječ je o kraju regulatorne države, o početku “nereguliranog kapitalizma” utemeljenom na neograničenoj liberalizaciji i tržišnoj konkurenciji u onim dijelovima javnih usluga koje su bile sastavnim dijelom “države blagostanja”, o općoj privatizaciji i jačanju konzervativnih političkih opcija.

Padom komunizma 90-ih godina, postkomunizam je izazvao goleme poteškoće u lijevom spektru političke scene. Određenom broju zemalja istočne i srednje Europe uspjelo je prevladati jaz između državnog socijalizma i tržišne ekonomije. Ali, kapitalizam je provodio – kao osnovnu polugu “društvenog inženjeringa” – sveobuhvatnu privatizaciju, što je u uvjetima slabih institucija i odsutnosti vladavine prava dovelo do “kleptokracije”, odnosno kako kaže Judt, do pojave “klepto-kapitalizma”, u kojem je nestala razlika između privatizacije, korupcije i krađe.⁴ Političke

⁴ Negativni efekti privatizacije u Hrvatskoj mogu se sagledati na temelju “Izvjješća o radu na provedbi pretvorbe i privatizacije”; Državni ured za reviziju Republike Hrvatske, Zagreb, rujan 2004.

stranke izgubile su svoju predstavničku ulogu u sustavu parlamentarne demokracije i pretvorile se u zastupnike određenih interesnih skupina, čiji interes nije primarno usmjeren na opće dobro, umjesto da zastupaju određene segmente društva.

U takvim uvjetima napredna ljevica trebala je novu programsku usmjerenost, jer više nije mogla zastupati klasične skupine građana. Politička ljevica više nije mogla mobilizirati radničku klasu jer je klasična radnička klasa, razvitkom moderne ekonomije uslužnog tipa, promijenila svoj karakter, te je izgubljena reprezentativna funkcija političkih stranaka. Na nezadovoljstvu naroda raste nova krajnja desnica, koja uglavnom mobilizira pristalice na pitanjima imigracije i ugroženosti njihovih radnih mjesta uslijed neobuzdane globalizacije.

Intelektualci u zapadnoj Europi djelomično su zadržali svoju kritičku funkciju, ali više nemaju ideala za masovnu mobilizaciju pristalica. Zbog toga je bio osmišljen tzv. Treći put,⁵ kao pokušaj da se pomire negativni efekti neograničenog kapitalističkog tržišta s društvenim posljedicama nereguliranog kapitalizma. Nastankom globalne ekonomske krize 2008. godine ta opcija pokazala se prevladanom.⁶ S druge strane, ekonomska kriza

u Europskoj Uniji, koja je započela ekonomskim slomom Grčke početkom 2010. godine, dovela je u pitanje održivost "europskog društvenog modela". Naime, neoliberalna agenda postala je osnovni okvir unutar kojeg se kreću sve političke opcije. Tako imamo pojavu "neoliberalne ljevice" i "neoliberalne desnice", koje su prihvatile neoliberalizam kao neutralni opći okvir, a razlikuju se samo u marginalnim pitanjima, s područja kulture (pobačaj, umjetna oplodnja, istospolni brakovi itd.).⁷

izborni sustav te tako dokinuti dvostranače konzervativaca i laburista. U Njemačkoj pak SPD je doživio raskol, pa je lijevo krilo stranke (zajedno s bivšim komunistima) formiralo novu stranku "Ljevica". SPD je od tada u opoziciji, nakon neuspjelog mandata Gerharda Schrödera i Velike koalicije s CDU-CSU-om, koja je trajala samo dvije godine. Ta je opcija u vrijeme Billa Clintona potaknula vrlo snažnu deregulaciju financijskog sektora, što se danas smatra glavnim razlogom financijske krize u SAD-u te globalne recesije. Politička i ekonomska kretanja u Njemačkoj i V. Britaniji te SAD-u pokazuju svu promašenost tzv. Trećeg puta u razvitku socijaldemokracije. Alex Callinicos naziva ga "najboljom ideološkom krinkom neoliberalizma" (Callinicos, Alex, 2009: *Protiv trećeg puta. Antikapitalistička kritika*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb). Trenutačno socijalna demokracija nema uvjerljivog programa za izlazak iz društvene i ekonomske krize. Stoga se ističe potreba formuliranja novoga političkog i ekonomskog programa postmoderne europske socijalne demokracije, koji bi zamijenio neoliberalnu paradigmu.

⁷ O nastojanjima "neoliberalne ljevice" da u uvjetima krize, koristeći "doktrinu šoka", provede do kraja neoliberalnu agendu, opširnije vidi intervju sa slovenskim filozofom Mladenom Dolarom, *Mladina*, Ljubljana, 20. srpnja 2010 ("Ljevica za kapitalističku klasu"). Prema Dolaru, desnica drži stranu koja uključuje prije svega ekonomski liberalizam, a ljevica onu stranu koja je baština kulturnog, političkog liberalizma. Me-

⁵ Blair, Tony, 2000: *Treći put – nova politika za novo stoljeće*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.

⁶ U Engleskoj su "novi laburisti" izgubili izbore, ali su, također, postali tek trećom strankom u Velikoj Britaniji, uslijed uspona "demokratskih liberala" nakon 70 godina političke marginalizacije liberala (tako su na posljednjim lokalnim izborima u Engleskoj i Walesu 48% glasova osvojili konzervativci, 25% liberalni demokrati, a tek 24% laburisti). Stvorena je koalicija konzervativaca i liberala koja će uvesti čisti proporcionalni

U uvodnom dijelu knjige Judt iznosi stav kako nas je kriza 2008. godine podsjetila da je neregulirani kapitalizam sam sebi najveći neprijatelj: prije ili kasnije moglo se očekivati da će zbog ekscesa sustav doći u krizu i zatražiti pomoć od države. Zbog toga moramo tražiti alternative, nešto novo, kako se takve krize ne bi ponovile. Društveni ugovor koji je bio u srži europskog društvenog modela više ne postoji. Međutim autor smatra da bi se izlaz iz krize mogao tražiti u okviru nove postmoderne paradigme socijalne demokracije. Socijaldemokrati imaju liberalna uvjerenja glede kulturne i religijske tolerancije, ali u javnim politikama vjeruju u mogućnost zajedničke akcije društva u ostvarivanju općeg dobra. Progresivno oporezivanje i veća uloga države u pružanju javnih usluga dodatni je sadržaj te paradigme. Globalna kriza uzrokom je povratka kejnzijanzizmu (podržavljenje bana-ka u SAD-u, državne intervencije u industriji itd.), ali to predstavlja samo taktički uzmak neoliberala.

Neregulirani kapitalizam doveo je do brojnih društvenih nejednakosti i narušava društvenu koheziju. U nereguliranom kapitalizmu, kakav je prevladavao zadnjih tridesetak godina, nezaposlenost i oslonjenost na socijalne pomoći promatraju se individualistički, kao neuspjeh neodgovornih i nekompetentnih pojedinaca u slobodnoj tržišnoj ekonomiji. Društvo i država ne

đutim te se dvije paradigme preklapaju, tako da ljeвица spašava pogrešnu (neoliberalnu) politiku i tako produžava njezine negativne konzekvence. U tom kontekstu treba shvatiti zalaganje hrvatskih socijaldemokrata sredinom 2010. godine za provedbu anti-kriznih mjera ekonomske politike na osnovama neoliberalnog programa.

snose nikakvu odgovornost za nezaposlenost, za razliku od kejnzijanzizma koji je glavnim ciljem ekonomske politike i državnog intervencionizma smatrao ispravljanje nesavršenosti tržišta i ostvarivanje "pune zaposlenosti", uz ravnomjernu distribuciju nacionalnog bogatstva. Judt navodi, kao konkretan primjer, zakone administracije Billa Clintona (ali i slične u viktorijskoj Engleskoj), koji su svojim odredbama prisiljavali nezaposlene da prihvate bilo koji posao uz bilo koju nadnicu ako ne žele izgubiti potporu za nezaposlene. Takvi zakoni temeljili su se na ekonomskim teorijama da ako nadnice padnu dovoljno nisko i ako nema nikakve alternative za zapošljavanje, tada će svatko naći nekakav posao i neće biti nezaposlenosti.

Kritika nereguliranog kapitalizma najčešće polazi od kritike "teorije o učinkovitosti tržišta", koja je prevladavala u zadnjih tridesetak godina, nakon napuštanja tzv. kejnzijanskog konsenzusa. Hipoteza o savršenom djelovanju tržišnih zakonitosti, u kojem cijene predstavljaju glavni instrument racionalne alokacije ograničenih resursa u ekonomiji, te su uvijek automatski (bez intervencije države) uravnotežene, prevladana je krizom 2008. Kejnzijanzizam je predmnijevao potrebu vođenja anti-cikličke ekonomske politike, čiji je glavni cilj ostvarivanje pune zaposlenosti. Anti-cikličke ekonomske politike morale bi spriječiti buduće ekonomske depresije i osigurati "državu socijalne sigurnosti". Keynesova je ključna postavka da ljudi djeluju u uvjetima neizvjesnosti, tako da ekonomska politika u osnovi predstavlja upravljanje neizvjesnošću. Keynesova razmišljanja – na osnovi povijesnog iskustva iz razdoblja između dva svjetska rata – išla su u pravcu teze da u okviru *laissez-faire*

kapitalisti nisu sposobni djelovati u svojem najboljem interesu, pa država to mora učiniti za njih, željeli to oni ili ne.

Socijaldemokratski koncept “države blagostanja”, odnosno “socijalne države” bio je prihvaćen u Europi, posebice u Skandinaviji.⁸ Zanimljivo je da se švedski model socijalne države zasniva na jakom privatnom sektoru gospodarstva, ali ključni je distributivni element ovog modela, gdje se politikom oporezivanja ujednačavaju imovinske nejednakosti radi osiguravanja javnih funkcija države i socijalne sigurnosti pojedinaca u društvu. Kako kaže Gunnar Myrdal, skandinavski model ima za cilj “zaštititi ljude od njih samih”.⁹ Model ne garantira društveno vlasništvo, već društvenu zaštitu (primjerice, sve skandinavske zemlje, osim Švedske, imaju privatne mirovinske sustave). Socijaldemokratske vlade osiguravale su u Europi dugo razdoblje socijalne sigurnosti, uz visoke stope ekonomskog rasta sve do 70-ih godina prošlog stoljeća.

Međutim paternalizam države, regulacija i kontrola brojnih aspekata društvenog života te fragmentacija klasične radničke klase doveli su do pojave tzv. Nove ljevice. Šezdesetih godina dolazi do veće individualizacije i zahtjeva za osiguranjem autonomije pojedinca u odnosu na društvo i državu.

⁸ Carlos Buhigas Schubert i Hans Martens, 2005: *The Nordic Model: A Recipe for European Success?*; EPC Working Paper No. 20, European Policy Center, Bruxelles, September 2005.

⁹ Berman, Sheri, 2006: *The Primacy of Politics: Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century*; Cambridge University Press, New York, str. 207. Cit. prema Judt, 2010: 75.

Intelektualni konzervativizam doveo je u pitanje klasičnu, poslijeratnu socijaldemokratsku paradigmu. Klasični liberali prihvatili su ideju države blagostanja i društvene intervencije, kao i progresivnog oporezivanja i društvene akcije u korist općeg dobra. No suprotstavljali su se svakom obliku autoritarne vlasti (države). To je našlo izraz 1958. u poznatim *Esejima o slobodi* Isaiaha Berlina,¹⁰ koji je razradio koncepciju “pozitivnih sloboda” – očuvanje prava pojedinaca koje može osigurati samo država, te “negativnih sloboda” – prava pojedinca da bude slobodan u svojim individualnim pravima. Naposljetku, kejnzijanski konsenzus doveden je u pitanje idejama neoliberala Čikaške škole. Njihove ideje nastale su na idejama libertarijanaca i konzervativaca, imigranata iz Austrije (Ludwig von Mises, Friedrich Hayek, Joseph Schumpeter, Karl Popper i Peter Drucker). Taj intelektualni zaokret doveo je kasnije do razgradnje *ekonomskih* funkcija države, dok je represivna snaga države čak i pojačana (posebice u kontekstu borbe protiv globalnog terorizma). Privatizacija je dignuta na razinu kulta. Privatizacija državne imovine bila je opravdavana većom profitabilnošću privatnog sektora te ostvarivanjem dodatnih fiskalnih prihoda radi financiranja preostalih državnih funkcija. Ali neke vrste gospodarskih djelatnosti nisu mogle biti privatizirane po standardnim kriterijima, zbog svoje neprofitabilnosti ili potrebe za dugoročnim ulaganjima (željeznice, poštanske usluge i sl.). Judt iznosi podatak da je zbog nižih cijena imovine koja je privatizirana, u osnovi, britanska država izvršila neto transfer u korist privatnih investitora

¹⁰ Berlin, Isaiah, 2000: *Četiri eseja o slobodi*, *Feral tribune*, Split.

u iznosu od 14 milijardi funta, uz dodatak plaćanja provizija za bankovne usluge od 3 milijarde funta. Tako da je ukupni neto gubitak javnog sektora u privatizaciji državne imovine iznosio 17 milijardi funta. Dakle, toliki je iznos britanska država platila privatnim investitorima da provede privatizaciju javnih usluga i državne imovine.¹¹ Operativno djelovanje tako privatiziranih kompanija kasnije nije polučilo pozitivne rezultate. Primjerice, britanske željeznice posluju s gubitkom te nadalje primaju državne subvencije jer njihov bankrot nije moguć. Hayek nije shvatio da monopolizirane grane privrede, zbog nemogućnosti stečaja, i nakon privatizacije mogu nastaviti s neprofitabilnim poslovanjem. Ukratko, Hayek nije predvidio tzv. moralni hazard, što je posebice došlo do izražaja u financijskoj krizi 2008, kada su u najrazvijenijim tržišnim ekonomijama banke *de facto* nacionalizirane. Privatizacija javnog sektora te individualizacija, povezana s proklamiranjem egoizma i utilitarizma kao osnovnih društvenih vrijednosti modernih društava i tržišnih ekonomija, dovela je do razočaranja, političke pasivnosti, izborne apstinencije i nepovjerenja u demokratske institucije, posebice političare. Moderna društva djeluju u uvjetima “demokratskog deficita”. Demokratski deficit vrlo je opasan u uvjetima indirektno predstavničke demokracije. Ukratko, participacija u de-

¹¹ Judt ove podatke koristi da bi ilustrirao promašaj politike privatizacije državne imovine, koja se opravdavala boljom efikasnošću privatnog poduzetništva i pozitivnim efektima privatizacije za javne financije. Autor je pritom koristio egzaktno podatke drugih autora, i to: Florio, Massimo, 2006: *The Great Divestiture: Evaluating the Welfare Impact of the British Privatizations 1979 – 1997*, The MIT Press, Cambridge.

mokratskom procesu nužna je za razvitak društva i općeg dobra.

Kao prekretnicu za socijalnu demokraciju autor navodi “pad socijalizma” i tranziciju postkomunističkih zemalja u sustave parlamentarne demokracije i tržišne ekonomije. Slom komunizma 90-ih godina, prema Judtu, trebalo je iskoristiti za pozitivne društvene promjene i izgradnju nove međunarodne arhitekture kako bi se konačno otklonile posljedice Drugoga svjetskog rata i Hladnog rata nakon 1945. godine. Rezultati tih društvenih procesa, s aspekta ubrzanog društvenog i ekonomskog razvitka postkomunističkih zemalja, prema Judtu, nisu zadovoljavajući, odnosno “razdoblje od 1989. do 2009. godine su koje su pojeli skakavci”. Negativno naslijeđe “realnog socijalizma” bilo je uzrokom dezorijentacije demokratske ljevice i socijalne demokracije u Europi, dok su koncepti pojačane uloge države i njezina intervencionizma u tržišne mehanizme smatrani zastarjelima. Negativno naslijeđe “realnog socijalizma” imalo je utjecaja na (ne)prihvatljivost lijevih programa, iako je povijesna činjenica da se socijalna demokracija nikada nije transformirala u autoritarne političke sustave. S druge strane, represivne funkcije države pojačane su u demokratskim konzervativnim političkim sustavima, pod prijetnjom globalnog terorizma, dok je intervencionistička uloga države smatrana neprimjerenom u ekonomskoj politici.

Ukratko, Judt postavlja pitanje “Što da se radi?” nakon promašenih dvadeset godina? Autor ukazuje na nedostatak državničkog kapaciteta modernih političara, kakav su imali stari političari iz razdoblja konstitucionalnog liberalizma (Winston

Churchill, Charles de Gaulle, Franklin Delano Roosevelt itd.). Oni su predstavljali političku klasu koja je imala osjećaj duboke moralne i društvene odgovornosti u svojem javnom djelovanju za opće dobro. Danas se pak nalazimo u vremenu “političkih pigmejaca”, kaže Judt. Zbog toga je široko rasprostranjeno duboko nepovjerenje građana u političku klasu, političke stranke i demokratski sustav.¹² Potrebne su političke reforme: novi zakoni, različiti izborni sustavi, restrikcije u lobiranju i financiranju političkih stranaka, jačanje autoriteta izvršne vlasti, te treba osigurati mehanizme izbora takvih političkih predstavnika koji će biti odgovorni svojim izbornim konstituencama i biračima. Demokratski mehanizmi morali bi osigurati rješavanje društvenih konflikata, posebice u uvjetima sve većih imovinskih nejednakosti u postkomunističkim društvima, ali i razvijenim tržišnim zemljama. U modernim društvima ponovo se nameće nužnost rješavanja socijalnih pitanja. Primjerice, postoji opasnost zadržavanja visoke endemske nezaposlenosti u razvijenim ekonomijama uslijed brzih tehnoloških promjena i ekonomske globalizacije. Javlja se potreba za paternalističkom ulogom države kako bi se sačuvala društvena kohezija.

Globalna kriza 2008. zatekla je ljevicu nespremnom za izazove krize te je razbila iluzije o učinkovitosti nereguliranog kapitalizma i korporativističke tržišne ekonomije, uz minimalnu ekonomsku ulogu države. Rast nezaposlenosti te propast banaka i cijelih industrijskih grana u razvije-

¹² Primjerice, prema istraživanjima Eurobarometra, čak 84 posto hrvatskih građana ne vjeruje Vladi, a čak 92 posto građana ne vjeruje hrvatskim političkim strankama.

nim tržišnim ekonomijama tražili su hitnu intervenciju države u ispravljanju tržišnih poremećaja. Njemački kršćanski demokrati napustili su doktrinu slobodnog tržišta te se vratili modelu “socijalnotržišnog gospodarstva”. Ponovno je vraćen ugled državi kao “posredničkoj instituciji” između ugroženih građana i neodgovornih korporacija i međunarodnih institucija u uvjetima globalizacije i ekonomske krize. Karl Popper kaže da je slobodno tržište doista paradoksalno. Ako se ne umiješa država, umiješat će se druge kvazipolitičke institucije, kao što su monopoli, trustovi, sindikati i drugi, reducirajući tako slobodu tržišta do fikcije. Upravo to je ključno, kako navodi Judt. Uvijek postoji opasnost tržišnih poremećaja od strane jakih igrača, čije djelovanje priječi državi da se umiješa i zaštiti slobodno djelovanje tržišnih zakonitosti. S vremenom tržište postaje samo sebi najvećim neprijateljem. Nedostaci tržišta mogu biti katastrofalni, ali i uspjeh tržišnog djelovanja može biti politički opasan. Ukratko, država ne smije samo ispravljati nedostatke tržišta, već treba djelovati i na kontroli iznadprosječnih profita. Međutim, u postkomunističkim zemljama generacije mladih ljudi učile su (pogrešno) o opravdanosti slobodnog tržišta i minimalne uloge države. Mladi ljudi pretpostavili su da su ekonomske slobode i intervencionistička uloga države međusobno isključive kategorije, što je dogma američke Republikanske stranke. Judt izvrsno uočava da su zbog toga različite forme “klepto-kapitalizma” vrlo lako naslijedile korumpirane socijalističke režime, što predstavlja teške izazove za krhke demokratske strukture.¹³

¹³ Hrvatski demokratski sustav ugrožen je hrvatskim modelom “klepto-kapitalizma” koji je

U završnom poglavlju Judt navodi da socijalna demokracija nije najbolji sustav za budućnost, ali da ne predstavlja ni neku idealnu prošlost. Ipak, moderna socijalna demokracija najbolja je opcija od svih koje danas imamo. Socijalna demokracija predstavlja kombinaciju prihvaćanja kapitalizma kao ekonomskog sustava te parlamentarne demokracije kao političkog sustava predstavničke vladavine koji osigurava zastupanje interesa većine stanovništva. Nasljedne europske socijalne demokracije bilo je vrlo pozitivno u razdoblju nakon 1945. godine. Ali budućnost će biti pod snažnim utjecajem globalizacije. Rast nejednakosti u modernim društvima te ideje jednakosti unutar društva, ali i između različitih zemalja predstavljaju osnovu za redefiniranje socijalne demokracije i za njezinu novu ulogu u budućnosti.

Dubravko Radošević

izgrađen u zadnjih dvadesetak godina, ali posebice intenzivno u razdoblju 2003-2010. godine. Brojne korupcijske afere pokazuju sistemski karakter korupcije u Hrvatskoj uslijed slabe države. Moglo bi se reći kako u Hrvatskoj djeluje fenomen tzv. zarobljene države.

Prikaz

Günter Schabowski
**Wir haben fast alles falsch gemacht:
 die letzten Tage der DDR**

Ullstein Buchverlag, Berlin, 2009, 280 str.

Povodom 20. obljetnice pada Berlinskog zida Günter Schabowski, poznat i kao čovjek koji je 9. studenoga 1989. novinari- ma saopćio da je Zid otvoren, objavio je knjigu *Pogriješili smo u gotovo svemu: posljednji dani DR Njemačke*. Schabowski iz perspektive dugogodišnjeg rukovodioca Jedinstvene socijalističke partije Njemačke (SED) u formi intervjua s novinarom Frankom Sierenom progovara o kraju DR Njemačke, ali i o brojnim drugim intrigantnim temama vezanim uz 40-godišnju povijest te "klonirane države". Tematski, knjiga predstavlja tek jedno u nizu sličnih djela koja su u posthladnoratovskom razdoblju objavili bivši visoki dužnosnici DR Njemačke kao što su Egon Krenz, Margot Honecker ili pak Ralph Hartmann. Ipak, ono što Schabowskog kao autora bitno razlikuje od njegovih negdašnjih kolega decidirani je stav o propalom režimu kao totalitarnom i nečovječnom. Schabowski koji za sebe tvrdi da je iskreno i slijepo vjerovao u komunističku ideologiju, nakon pada Zida na kritički se način suočio s vlastitom prošlošću te s odgovornošću za sudjelovanje u samom vrhu vlasti jedne totalitarne države. Zajedno s brojnim drugim bivšim dužnosnicima Schabowski je zbog pucanja na građane koji su bježali na Za-